

Preliminarii pentru o analiză istorică a relației rural-urban în societatea transilvană în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*

Iosif Marin Balog

Iosif Marin Balog este cercetător științific la Institutul de istorie "George Barițiu" din Cluj Napoca, doctor în istorie al Universității Babeș-Bolyai din anul 2006. Aria sa de preocupări cuprinde, între altele, istoria modernă; istorie economică a spațiului românesc și central-european; aspecte privind modernizarea economică; politica economică în Imperiul Habsburgic și Austro-Ungaria în a doua jumătate a secolului al XIX-lea; aspecte generale privind metodologia istoriei economice.

Tendențele din ultimii ani din cercetarea istoriei economice au tins să abandoneze statul ca entitate politico-națională, iar industrializarea și modernizarea au fost analizate ca fenomene transregionale, de vreme ce diferențele regionale caracterizează și sunt efectul proceselor economice. Istoricii fenomenului economic, fie că vorbim de Europa Occidentală sau de cea Răsăriteană au demonstrat faptul că industrializarea a fost, în primul rând, un proces regional și abia apoi unul „național” și, ca atare, analiza istorică trebuie să țină cont de circumstanțele și factorii care au determinat ca o anumită regiune să beneficieze de un proces de industrializare și urbanizare într-un anume complex de factori, în vreme ce alții să rămână la periferie sau chiar în afara acestui proces. Privind lucrurile din această perspectivă, o abordare la scară regională poate fi în măsură să releve dimensiuni și indicatori particulari ai realității economice în derularea lor în timp și care, în alte contexte sunt trecuți cu vederea. Cu toate că integrarea regiunilor din punct de vedere economic în complexe mai largi a fost acceptată și văzută drept principală componentă a creșterii economice și, de ce nu, de edificare a proiectelor de construcție politico-națională pe care o cunoaște în ansamblul său secolul al XIX-lea, destul de puține au fost cazurile în care istoricii au plecat de la relevarea rolului unor astfel de modele regionale. Cum s-au extins acele „enclave de modernizare”, cum alte zone au avut de suferit de pe urma procesului de integrare și uniformizare sunt doar două din multitudinea de motive care l-ar putea determina pe istoricul de azi la o asemenea abordare¹. Ca principale probleme de luat în discuție în acest context ar fi cele legate de factorii care mediază interacțiunile dintre regiuni sau provincii istorice, ce tip de diviziune regională există între centre și mai ales, ce tip de relații și interacțiuni se dezvoltă între centrele urbane și rurale ale unei regiuni.²

* Acest studiu a fost realizat prin suportul financiar al CNCSIS-UEFISCU, proiect PN II _IDEI cod 2405/2008. This work was supported by CNCSIS-UEFISCU, project PN II _IDEI code 2405/2008.

¹ Despre dezbaterile din istoriografia internațională pe marginea acestor aspecte vezi, între altele, P.K. O'Brien, *Do we have a Typology for the Study of European Industrialization in the 19th Century?*, în „Journal of European Economic History”, vol. 15, Fall 1986, p. 291-334; J. D. Marshall, *Why study regions? Some historical considerations*, în „The Journal of Regional and Local Studies”, vol. 6, no. 1, Spring 1986, p. 1-12; J. G. Williamson, *Regional Inequality and the Process of National Development*, în „Economic Development and Cultural Change”, July 1965; R. Knunke, *Trade and Politics of the Zollverein Era*, în „Journal of Economic History”, Spring, 1978, p. 307-sqq.

² Vezi în acest sens soluțiile metodologice propuse, între alții de Lajos Timár, *Regional Economic and Social History or Historical Geography?*, în „The Journal of European Economic History”, vol. 21, nr. 2, Fall 1992, p. 393-sqq.

Modernizarea economică, apariția economiei moderne de piață și a relațiilor sociale dinamice de tip modern bazate pe valoarea individului și pe capacitatea și puterea sa economică au determinat transformările majore din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și în Imperiul Austriac. A fost un proces sinuos și complex care a cuprins în cadrele sale atât lumea rurală cât și orașul. Schimbarea, uneori echivalentă cu progresul economic, alteori nu, a devenit legea fundamentală a societății. Aceasta a reclamat lumii rurale necesitatea deschiderii sale spre exterior și necesitatea abandonării autarhiei și izolării ca și cadru al evoluției economice, fapt ce a generat o „confruntare” cu lumea orașului în urma căreia s-a pus în mișcare întregul proces al modernizării. Dacă Marx spunea că „cea mai mare diviziune a muncii materiale și spirituale este separarea orașului de sat” și că „opoziția dintre oraș și sat străbate întreaga istorie a civilizației până în ziua de azi”³, realitatea se dovedește a fi mult mai complexă decât această eternă opoziție. Istoricii, demografii și sociologii au demonstrat acest lucru⁴. Ei au demonstrat de asemenea, că procesul modernizării materiale a unei societăți nu poate fi apreciat corect dacă nu se ține seama de natura relațiilor care s-au stabilit între sat și oraș în contextul avansului societății moderne industriale.

Metodologic, se impune așadar o analiză care să stabilească natura și componentele acestei relații stabilită între sat și lumea urbană în procesul modernizării. Deschiderea satului spre oraș a reprezentat o primă componentă în cadrul acestui proces, realizată în Transilvania în deceniul al VI-lea odată cu reformele agrare. Componenta materială a relației dintre sat și oraș este esențială în procesul dezvoltării economice. Un oraș nu poate exista fără o sursă externă de aprovizionare într-un hinterland agricol suficient de productiv. Iar ca acest hinterland să devină productiv era nevoie de tehnologie modernă (unelte agricole, mașini, mijloace moderne de transport) pe care nu le putea furniza decât orașul. Componenta tehnologică are așadar un rol deosebit. În al doilea rând, urbanizarea înseamnă lărgirea sferei de influență a orașelor, și cu aceasta o schimbare fundamentală în structura spațială a economiei și societății din arealul de influență. Noi grupuri sociale și ocupaționale apar ca și consecință a procesului autosusținut de modernizare.

Orașele sunt legate între ele prin căi de comunicații, dar sunt conectate și cu o zonă limitrofă din care își asigură necesarul de produse agricole și de materii prime. În acest sens inițiativa a venit cu precădere, dacă nu din inițiativa satului, atunci cel puțin din cea a orașului direct interesat în expansiunea influenței sale economice. Dăinuirea mijloacelor tradiționale de transport a limitat expansiunea orașului. Noile mijloace și mai ales calea ferată au restructurat masiv situația. Calea ferată a pătruns încă de la început în viața economică și socială a locuitorilor. Zone întregi rurale și urbane erau acum racordate circuitului economic și legăturilor cu marile centre urbane ale Monarhiei⁵.

³ Karl Marx, *Opere*, vol. Buc. 1966, p. 364.

⁴ Vezi în acest sens: Edward A. Tiryakian, *The changing centers of modernity*, în „Comparative Social Dynamics”, ed. Erik Cohen, Moshe Lissiak, Boulder, Colorado, 1985, p. 131-147.

⁵ Majdán, János, *A vasútépítések mint a modernizáció előfeltételei Erdélyben*, în Hanák Péter, Nagy, Mariann, *Híd a századok felett. Tanulmányok Katus László 70. születésnapjára*, Pécs, 1997, p. 255-267. idem, *Der Bau von Eisenbahnen als eien der Vorbendingungen der Modernisierung in Siebenbürgen*, in „Interetnische und Zivilisationsbeziehungen im siebenbürgischen Raum” (Hrsg.) Sorin Mitu und Florin Gogâltan, Cluj/Klausenburg, 1996, S. 232-255.

Rețeaua de căi ferate în extindere a influențat procesul în sensul specializării producției și a dinamizării relațiilor de piață.

Treptat această componentă materială s-a amplificat în sensul că orașul începea să ofere producătorilor rurali pe o scară tot mai largă, produse manufacturate, industriale și servicii: comerciale, medicale, juridice și uneori administrative, deși acestea din urmă nu au fost întotdeauna binevenite și au fost uneori impuse vecinilor rurali fără voia lor. Astfel se ajunge și la o componentă politică a relației, satul devenind treptat suport politic (electoral) pentru lumea orașului cu toate consecințele care nu se impune să le discutăm aici.

Cerințele industrializării au reclamat nu numai tendința și necesitatea deschiderii satului spre oraș și invers, ci au determinat apoi un fenomen specific urbanizării: **atracția orașului** în condițiile în care acesta devine centrul de polarizare economică. Fenomenele declanșate în acest context nu trebuie văzute doar în termenii unei permanente migrări de populație dinspre sat spre oraș, ci și în direcția unui efort deosebit din partea satului de adaptare la noile cerințe economice și sociale. S-au realizat veritabile transformări în privința habitatului rural reclamate de sporirea exigențelor economice și estetice ale lumii rurale. Stilul de viață cunoaște noi tendințe și este tot mai mult condiționat de posibilitățile materiale și calitățile personale ale individului și nu de titluri nobiliare sau ascendențe ilustre. Comerțul dinamizează viața economică a satului și reclamă apelul la creditul modern și abandonarea cămătăriei care duce la ruină. Astfel, apar și în lumea rurală primele institute de credit care atrag puținele resurse ale țărânimii și o familiarizează cu formele moderne de credit⁶.

Peste toate se resimte tot mai mult necesitatea alfabetizării și a învățământului care trebuie să țină pasul cu modernizarea. Noile atitudini care apar în acest context în mentalitatea omului rural îl familiarizează cu lumea urbană și îl determină să conștientizeze că șansa succesului poate fi și dincolo de lumea satului. Migrația dinspre sat spre oraș se explică în termeni demografici, economici și mentali. Pe de altă parte, procesele de deschidere reciprocă, de atracție din partea orașului au fost dure, adesea dictate de constrângerea economică. S-a creat și un grav decalaj între producție, tehnologie și mentalitate care au îngreunat procesul de adaptare și i-a imprimat un caracter sinuos.

Formarea mentalității economice moderne s-a realizat prin procese dure marcate de cele două angoase primordiale pe care societatea modernă industrială la aduce la nivelul imaginarului colectiv: spectrul ruinării și constrângerea foamei.

În fine, măsura în care a avansat relația sat-oraș reflectă și gradul de disciplinare socială la care a ajuns societatea. Practic, cele două, urbanizarea și disciplinarea socială, au mers mână în mână. A face o analiză a acestor componente ale modernizării economice prin prisma relației sat-oraș este un demers dificil la care istoria economică este chemată să dea răspunsuri parțiale, măcar.

⁶ Despre aceste aspecte privitoare în special la cazul transilvan a se vedea, între altele, Bodor Antal, *Az erdélyi pénzintézetek*, Budapest, 1904; Jirkovsky, Sándor, *A magyarországi pénzintézetek története az első világháború végéig*, Budapest, 1945; Vasile Dobrescu, *Rolul băncilor românești din Transilvania în domeniul agrar până la 1918 (I)*, în „Marisia”, X, 1980, p. 317-334; *Ibidem*, (II) în „Marisia”, XI-XII, 1981-1982, p. 235-278; *Ibidem* (III), în „Marisia” XIII-XIV, 1983-1984, p. 287-303; *Ibidem* (IV), în „Marisia” XV-XXII, 1985-1992, p. 295-316; Rudolf Roesler, *Die Kreditorganisation der Sachsen in Siebenbürgen*, Hermannstadt, 1915; Bujor Surdu, *Societatea de păstrare și împrumut din Rășinari*, în „Acta Musei Napocensis”, III, 1966, p. 317-328.

Particularitățile procesului de urbanizare în Europa Centrală în secolul al XIX-lea. Cazul Transilvaniei

Procesul modernizării economice declanșat în Imperiul Habsburgic și implicit, în Transilvania, la mijlocul secolului al XIX-lea a adus în centrul atenției lumea rurală în măsura în care ponderea acesteia putea să asigure trendul necesar dezvoltării economice. Noile dinamici pe care le cunoaște lumea urbană în această vreme apar fără precedent dacă le comparăm cu perioada anterioară sau chiar cu ceea ce se întâmplă în lumea satului. Aceasta nu înseamnă însă că spațiul rural se cantonează în imobilism și izolare. Dimpotrivă, se creează o relație complexă între cele două care până la urmă imprimă notele distincte ale procesului modernizării într-un spațiu geografic și politic la un moment dat.

Realitățile social economice, moștenirea unui trecut istoric aparte și particularitățile procesului industrializării în Europa central răsăriteană au determinat un proces de urbanizare și de modernizare economică cu numeroase particularități de care se cuvine să ținem seama. În primul rând, la mijlocul secolului al XIX-lea Imperiul Habsburgic prezenta o rețea urbană destul de slabă în raport cu spațiul vest-european și inegal răspândită la nivelul diverselor regiuni ale Imperiului. Din punct de vedere al mărimii predominau orașele mijlocii și mici (cele între 10.000-20.000, respectiv între 5.000 și 2.000 locuitori)⁷

Industrializarea nu a dus la o transformare radicală a acestor orașe mici și mijlocii pentru că ritmul lent și inconstant al acesteia nu le-a asigurat baza necesară. Funcțiile acestor orașe au rămas în genere limitate și nu s-au integrat într-o rețea mai complexă a urbanizării. Astfel unii autori au găsit argumente suficiente să afirme că modelul de urbanizare în aceste regiuni ale imperiului (Ungaria și Transilvania în general) a fost diferit de cel vest european⁸

*„Despite several simultanities, the small towns of the European periphery belonged to a rather different world than the small towns of the European centre.”*⁹

Pentru a aprecia corect gradul de urbanizare al provinciei transilvane, se impune să remarcăm faptul că potrivit recensământului din 1850, dintr-un număr de 2.796 de așezări stabile erau 25 de orașe, 22 de suburbii (Vorstädte) 65 de târguri (Märkte)¹⁰, pe când Ungaria avea un număr de 61 de orașe și 657 de târguri¹¹ așadar o mult mai evidentă pondere a urbanului, în partea ungară a imperiului. În plus în Transilvania, particularismele regionale de dezvoltare economică precum și condiționările impuse de situarea geografică, de accesul la căile de comunicație, au imprimat un ritm aparte

⁷ Vera Bácskai, *Small towns in Eastern Europe*, in, P. Clark (ed.) *Small towns in Early Modern Europe*, Cambridge, 1995, p.77 și urm.

⁸ Pentru aspectele metodologice și modele novatoare de analiză propuse, vezi între altele, Gábor Sonkoly, *Was ist „urban”? –Die Transilvanischen Kleinstädte im 18. und 19. Jahrhundert. Eine statistisch-quantitative Studie in definitorischen Absicht*, in Holger Th. Gräf (Hrsg.), „Kleine Städte im neuzeitlichen Europa“, Arno Spitz Verlag, Berlin, 1997, S. 25-58; de asemenea, Holger Th. Gräf, *Problemen, Aufgaben und Methoden historischer Kleinstadtforschung*, în Ibidem, p. 11-24.

⁹ Vera Bácskai, *op. cit.*, p. 89.

¹⁰ I. Bolovan, *Transilvania între revoluția de la 1848 și Unirea din 1918. Contribuții demografice*, Cluj-Napoca, 2000, p. 38.

¹¹ *Ibidem*.

procesului de modernizare, care început încă înainte de 1848¹² continuă într-o nouă ambianță după 1850.

În cazul Transilvaniei perioada 1850-1880 se încadrează din punct de vedere economic, în ceea ce istoricii au numit *primul val al urbanizării*. Este perioada în care are loc cea mai importantă translație a centrului de greutate a vieții economice dinspre sat înspre oraș. În acest sens rolul industrializării asupra procesului de urbanizare este unanim recunoscut, însă este influențat în mod direct de politicile economice, de ritmul investițiilor, de natura sau abundența resurselor etc. La fel și, poate mai mult decât atât, în condițiile unei slabe industrializări, rolul comerțului a fost deosebit de important. Din acest punct de vedere, în această regiune criteriul de bază care delimita localitățile urbane de cele rurale era *“îndeplinirea unei funcții centrale, ce de piață, pentru un hinterland cât mai larg și cât mai populat”*.¹³

O fază intermediară în procesul expansiunii economice a unei așezări dinspre satutul său rural spre atributele depline ale urbanismului a fost înregistrată de expansiunea și dezvoltarea unor așezări cu funcții eminamente comerciale numite târguri. Răspândirea acestei forme de organizare și funcție economică a fost reclamată de cerințele pieței, ca intermediară între lumea satului și hinterlandul orașelor mai mari. Apariția și expansiunea numerică a acestor așezări cu atribute de târguri a reprezentat într-o primă fază expresia transformărilor declanșate în relația rural-urban în sens modernizator. Dar acest atribut nu poate fi acordat decât într-o primă fază, de vreme ce mare parte din ele nu-și pot depăși această funcțiune tranzitorie, hibridă. Incapacitatea acestor târguri de a deveni centre urbane cu funcțiuni economice moderne reprezintă expresia unei evoluții lente sau chiar a unei stări de retardare a acestora.

Era libertății comerciale și industriale inaugurată de legislația din anii 1850-1851 a determinat, cum era și firesc o expansiune a comerțului și a meșteșugurilor care au încercat să suplinească producția de fabrică aflată abia la începuturile sale. Târgurile au cunoscut în această perioadă o adevărată expansiune numerică și geografică. Au luat ființă astfel numeroase târguri în localități mai mari sau mai mici¹⁴ în funcție de realitățile și necesitățile economice locale. Pe măsura avansului modernizării, exigențele economice au reclamat o specializare tot mai clară a târgurilor din punct de vedere economic; mai mult unele tind spre activități de piață zilnică, altele devin piețe de achiziționare en-gros a produselor agricole sau unele au devenit piețe mărunte ce conținu prea puțin din punct de vedere economic. În perioada în discuție, expansiunea târgurilor s-a produs și ca urmare a deschiderii satului spre relațiile de schimb și mai ales, a sporirii necesităților lumii rurale în materie de produse manufacturate. Existau două tipuri de comerț practicat în cadrul acestor târguri: pe de o parte un comerț modern bazat pe relații bănești prin care produsele circulau potrivit regulilor pieței moderne, a cererii și a ofertei, iar pe de altă parte un comerț tradițional, dominat de principiul satisfacerii nevoilor imediate, bazat atât

¹² A. Csetri, Ștefan Imreh, *Aspecte ale situației și dezvoltării orașelor din Transilvania (1786-1814)*, în, „*Studia universitatis Babeș-Bolyai*”, series Historia”, fasc. 2, Cluj, 1966, p.63 și urm.

¹³ Bacscai Véra, *Városok és városi társadalom Magyarországon a XIX század elejen*, Budapest, 1993, p. 7.

¹⁴ Rodica Irimescu-Andruș, *Lista târgurilor din Transilvania, Banat și România, 1850-1918*, în, „*Sargeția*” XVI-XVII, 1982-1983, p.389-399; spre exemplificare dăm doar câteva nume de localități ce au deținut în această vreme titlul de târg: Brad 1856-1859; Bran 1869-1878; Cetatea de Baltă 1852-1918; Chirpăr (Sibiu) 1852-1908; Cincu Mare (Brașov) 1852-1886; Câmpeni 1852-1918; Drăguș (Făgăraș) 1864-1879; Geoagiu (Hunedoara) 1852-1884; Ighiu (Alba) 1874-1885; Sărmășu (Mureș) Suseni (Ciuc) 1852-1864; 1869-1872; Varhegy (Ciuc) 1852-1897, etc.

pe schimburile în natură, cât și pe cele bănești, cu deosebirea că cele din urmă sunt ghidate nu atât de condiționările pieței, cât de necesitatea valorificării unor produse în scopul obținerii de numerar necesar plăților de impozite, taxe, arenze în bani, etc. Pe măsură ce se impun treptat condiționările pieței, funcțiunile acestor târguri cunosc un proces de transformare, contribuind la crearea unei interdependențe dintre țaran și relațiile sale de piață. Deși această interdependență este greu perceptibilă, în mod cert, ea dinamizează sistemul. La dinamizarea funcțiunilor economice ale târgurilor contribuie și: densitatea populației, structura și specificul producției agricole, stilul de viață bazat pe un anumit set de obiceiuri și habititudini care reglează consumul, folosirea forței de muncă, a timpului, etc.

În orice caz, funcția centrală a târgurilor a fost că au asigurat un anumit nivel de *comunicare* între sat și oraș la nivel economic, o *mediere* în privința schimburilor comerciale pe arii mai largi. Mai mult, în piețele acestor târguri nu se comercializau doar produse, ci se schimbau informații între lumea orașului și lumea restrânsă a satului limitată în privința posibilităților de informare. Realitatea istorică din a doua jumătate a sec. 19 a dovedit că acolo unde au existat asemenea legături economice bine articulate aceste târguri au cunoscut o dezvoltare economică notabilă, iar acolo unde legăturile au fost slabe dezvoltarea acestor târguri în măsură să aspire spre statutul urban, a fost mult împiedicată.

Omul rural în fața provocărilor orașului

În interacțiunea sa cu modernismul, societatea rurală, țărănească a cunoscut o transformare graduală al cărei impact a fost profund și ireversibil. Impactul modernizării asupra lumii rurale nu a venit cel puțin într-o primă fază dinspre radicalismul acestei schimbări, ci mai ales dinspre ritmul accelerat al schimbării în raport cu epocile anterioare. Dacă în vechiul Regim feudal schimbarea se opera lent și o inovație trebuia să aștepte cel puțin o generație pentru a-și câștiga un loc în sistem și a fi acceptată, în noile condiții schimbarea se realizează mult mai rapid pentru a se încadra în echilibrul și stabilitatea firească.

Ruptura petrecută în Transilvania după reformele agrare din 1854 produce schimbări majore în raporturile economice din interiorul lumii satului, dar și în cadrul relațiilor economice care se creează între lumea rurală și oraș.

Problema relațiilor economice și a răspunsului lumii rurale la necesitatea schimbării care apare în contextul tranziției spre societatea modernă industrială este extrem de complexă, iar analiza structurii și dinamicii acestei relații pun pe cercetător într-o situație dificilă mai ales atunci când sursele istorice nu relevă decât codificat natura și componentele acestei relații. Mai mult metodologia de analiză specifică pe care o întrebuițează sociologia pentru perioade mai apropiate zilelor noastre nu se aplică proceselor specifice veacului. Ca urmare, rezolvarea acestei probleme depinde în bună măsură de capacitatea de integrare a materialului documentar existent, în contextul legităților economice care au existat la acea vreme.

Credem că un posibil punct de plecare într-o astfel de analiză poate fi oferit de relația criză economică înțeleasă în termeni de instabilitate și stabilitate economică-prosperitate mai ales în această perioadă de tranziție spre societatea capitalistă industrială. Avem de-a face în această perioadă cu o translație dinspre crizele de vechi, Regim

specific agricole, spre cele de origine industrială monetară și bancară. Studiile istorice au adus o sumă întreagă de clasificări teoretice vizavi de problema crizelor economice.¹⁵ Pentru istoric, mai mult decât pentru un economist, toate tipurile de crize și perioade de tranziție dau un sens economiei și societății pentru că reprezintă accidente până la urmă necesare ale progresului economic.

Reformele agrare de la mijlocul secolului 19 în Transilvania au debutat cu o criză în domeniul agricol în sensul distrugerii vechiului sistem de valori economice în agricultură. Țăranii iau cunoștință încetul cu încetul de noutatea condiției lor și încearcă să-și creeze mecanisme de adaptare.

Cu toate acestea, moștenirea economică de dinainte de 1848 și-a lăsat puternic amprenta asupra lumii rurale transilvănene. Ca urmare, această primă generație trebuia să scape de efectele nefaste ale iobăgiei¹⁶. Pentru aceasta era nevoie și de un efort de adaptare materială și mentală. Cele două componente ale efortului de adaptare au mers în paralel dar nu în același ritm pentru că, încă de la început, s-a instalat un însemnat decalaj între sistemul de producție, tehnologie, piață și mentalitate în sensul că cea din urmă nu s-a adaptat suficient de repede la realitățile economice și la cerințele acestora, cu toate consecințele care au decurs din această situație și cu implicații asupra procesului modernizării.

Practic, fiecare schimbare de ordin economic în agricultură și-a avut impactul său asupra mentalităților generând la nivelul primei generații de țărani ieșiți din iobăgie, dacă nu o schimbare de mentalitate, atunci cel puțin o schimbare de atitudine. La o primă analiză se identifică cel puțin câteva aspecte ale schimbărilor tehnologice și de producție care au avut un impact direct asupra mentalului:

- schimbarea sistemului de producție agricolă în sensul trecerii de la agricultura bazată pe asolamente la agricultura continuă;

- mobilitatea în privința repartizării proprietății și concurența cu alte tipuri de întreprinzători ce pătrund în lumea satului: negustorul, cârciumarul, cămătarul, proces ce determină „îmburghezirea țăranimii” nu numai la nivel economic, ci și la cel mental;

- impactul școlii asupra raționalizării agriculturii și a lărgirii orizontului dincolo de lumea rurală și de tradițiile ei;

- nevoia tot mai acută de bani care determină proliferarea cămătăriei și apoi apariția formelor moderne ale creditului;

- îmbunătățirea posibilităților economice ale țăranului care aspiră la noi standarde de viață și, încet-încet, trecerea la un nou stil de viață;

- multiplicarea legăturilor economice rurale cu lumea urbană și cristalizarea unui nou tip de relații mult mai complex cu lumea urbană izvorât din necesități eminamente economice care declanșează **atracția și iluzia orașului**.

¹⁵ Există o bibliografie vastă pe tema crizelor economice și a impactului lor asupra societății; amintim în acest context doar câteva clasice care pun importante probleme și aduc clarificări de ordin metodologic : A Juglar, *Des crises commerciales et leur retour periodique en France, en Angleterre et aux Etats Unis*, Paris 1862; Jean Bouvier, *Problematic des crises économiques de XIX-e siecle et analyses historiques: le cas de la France*, Paris, 1929, p. 38-68; J. Schumpeter, *History of Economic Analysis*, ediția a XIII-a, London 1994; Peter Alexis Gourevitch, *International Trade, Domestic Coalitions and Liberty: Comparative Responses to the Crisis of 1873-1896*, în „Journal of Interdisciplinary History”, Autumn 1997, p. 281-313.

¹⁶ Simion Retegan, *Aspecte ale stratificării sociale în satul românesc din Transilvania la mijlocul secolului al XIX-lea*, în, „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca”(în continuareAIIC), 23, 1980, p. 311 și urm.

Analiza, acestora poate fi în măsură să releve modul cum dinspre lumea rurală s-au conturat acele puncte de convergență care au realizat condițiile interacțiunilor necesare dintre sat și oraș în procesul modernizării economice.

Privită dinspre exterior, în a doua jumătate a veacului al XIX-lea, lumea satului transilvan releva cu greu astfel de dinamici. În interior însă, acestea au fost schimbări structurale de mare impact.

Schimbarea sistemului de cultivare a pământului a fost în același timp, una din condițiile necesare modernizării în agricultură. Sistemul bienal și cel trienal de producție și-au avut propriul ritm de muncă în condițiile în care perioade importante de timp erau nefolosite. S-a adăugat eliberarea unui important număr de zile de muncă ce înainte de 1854 reprezentau obligațiile țăranului iobag față de proprietar și care în noile condiții se impuneau a valorificate. „Munca pe bani” începe să fie promovată tot mai mult ca necesitate obiectivă: aceea de-a obține banii tot mai necesari trecerii de la viața auto-suficientă la cea de producători și consumatori de produse ce înainte păreau a fi apanajul exclusiv al orașului.

În noile împrejurări, dar într-o vreme în care încă natura influența masiv agricultura și viața țăranului, acesta putea foarte ușor fie să avanseze pe calea bunăstării, fie să sufere eșecuri iremediabile. Cel care înțelegea că e nevoie să-și schimbe ritmul de muncă avea o oarecare bunăstare chiar dacă urma încă metodele tradiționale de producție. Prețurile produselor agricole variaua destul de mult de la o perioadă la alta a anului. Cele mai mici prețuri erau toamna imediat după recoltare, iar cele mai ridicate primăvara în luna mai (când cel puțin în cazul grâului se puteau face previziunile pentru recolta anului în curs)

În condițiile modernizării sistemului de transport, mecanismele pieței cunosc și ele o fragmentare. Dacă anterior prețurile erau influențate și de posibilitatea accesului la piață și, implicit de cheltuielile de transport și sosirea caravelor de căruțe, în noile condiții favorizate de ieftinirea transportului, legea cererii și a ofertei capătă tot mai mult primordialitatea cuvenită¹⁷. Orientarea spre relațiile de piață era în mod cert, condiționată de mărimea posesiunii funciare și de apropierea de zonele urbane mai mici sau mari, capabile să absoarbă un volum mai mic sau mai mare de produse agricole. Statisticile relevă o clară diferențiere în acest sens:¹⁸ dacă în zonele mai îndepărtate de centrele urbane importante produceau sistematic pentru piață doar gospodăriile mijlocii și mari, respectiv cele de la 30 de iugăre în sus, în schimb în zone precum Districtul Brașov din cei 29430 de proprietari ce dețineau suprafețe de 1-15 iugăre, peste 30% din proprietari produceau sistematic și pentru piață: la fel în cazul comitatului Cluj 25% din gospodăriile mijlocii produceau sistematic și pentru vânzare¹⁹, iar cifrele sunt într-o continuă dinamică cu tendințe ascendente în privința producției pentru piață.

Dinamica și amploarea acestui fenomen sunt, cum arătăm mai sus, condiționate de o serie de factori obiectivi și subiectivi. Diferențele dintre satele din apropierea orașelor și cele îndepărtate, dintre comunitățile mari, bine organizate cu tradiții comerciale mai vechi și micile comunități izolate se amplifică foarte mult în această perioadă, fiind în sine lor un indicator relevant al procesului.

¹⁷ Egyed Akos, *Transformări în structura societății rurale din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, p. 320-321.

¹⁸ Magyar Statisztikai Évkönyv, harmadik évfolyam, 1874, Budapest, 1875, p. 96-107.

¹⁹ *Ibidem*, vezi și la Egyed Akos, *loc cit.*, p. 321.

Concomitent, creșterea puterii de cumpărare și cererea de produse în lumea satului se manifestă prin pătrunderea negustorilor la sate, negustori care în multe cazuri provin din afara comunității ca răspuns la nevoile sporite pe care le avansează lumea rurală. Alături de cârciumă apare tot mai frecvent prăvălia care satisface nevoile cotidiene ale satului²⁰. Din nevoia de a economisi timp săteanul nu mai așteaptă ziua de târg pentru mărunțișuri precum: lumânări, săpun, zahăr, tămâie, sare etc, ci apelează la comerciantul ce ține zilnic prăvălia deschisă și care îi dă uneori și în cont. Se constată o permanentă diversificare a prăvăliilor și o pătrundere a lor, în condițiile liberalismului economic promovat chiar și în așezările izolate, de mică importanță.²¹ Această realitate a facilitat în ultimă instanță, capacitatea fiecăruia de a adopta o nouă viziune asupra pieței. Are loc un așa-zis proces de „îmburghezire” a țăranimii atât sub aspectul sporirii proprietăților funciare cât și sub cel al adaptării unor noi atitudini. Sub aspect numeric, statisticile au marele inconvenient, cel puțin până la 1875 că fac imposibilă surprinderea mobilității sociale a țăranimii pentru că metodele de investigație și rubricatura diferă foarte mult de la un recensământ la altul. În fapt, dacă pătrundem atât cât ne permit sursele și fără a extrapola, constatăm că, în primele două decenii după 1850 resorturile profunde ale modernizării își au originea în interiorul lumii rurale mai mult decât cele venite dinspre exterior. Violenta competiției determinată de cele mai multe ori de problema banului, dar uneori și de constrângerea foamei la care se adaugă atitudini psihologice precum spiritul de imitație creează permanente impulsuri spre supraviețuire și adaptare. Noile atitudini ale țăranului erau acum mult mai nuanțate decât pe vremea iobăgiei. Din perspectivă economică multitudinea de nuanțări evidențiază în formele extreme: un țăran individualist, muncitor, adesea nemilos și zgârcit cu sine și cu ceilalți, insensibil la nevoile vecinului sau consătenilor săi, cu un orizont larg ce realiza că există o multitudine de posibilități de a se îmbogăți chiar cu prețul ignorării acestei lumi limitate pe care o prezenta propria comunitate. Cealaltă extremă relevă tipul care îl interesa doar să meargă pe căile bătute de înaintașii săi potrivit principiului: „așa am găsit din bătrâni, așa voi lăsa”²², suspicios pe ceilalți în care găsea competitori nedoriți.

Exemplul individual și forța comunității au fost deopotrivă factori de progres dar și de stagnare. Numeroasele particularisme de la un sat la altul, de la o zonă la alta²³ nu ne îngăduie o ierarhizare a acestor factori. Realitățile economice, schimbătoare și incerte generate de punerea în aplicare a legislației agrare, conjuncturile nefavorabile de prețuri i-a determinat pe mulți să se gândească de două ori înainte de a opera o anume schimbare. Dacă prin natura împrejurărilor situații neprevăzute afectau situația materială a unuia sau altuia, ceilalți îl apreciau potrivit principiului: „nu i-a fost de ajuns cu ce s-a născut și iată ce a pătît”. Dacă, dimpotrivă, inovațiile cuiva reușeau ele erau urmate de întregul sat în scurtă vreme.

Acest proces complex de deschidere și adaptare a omului rural la cerințele modernității economice a creat precondițiile necesare creării acelor legături indispensabile ale satului cu lumea urbană. Procesul a fost anevoios și adesea incomplet

²⁰ Simion Retegan, *Mutații economice în satul românesc din Transilvania la mijlocul veacului al XIX-lea, 1848-1867*, în, „AIIA”, XXI, 1978, p. 200-201.

²¹ *Adressbuch der protokolirten und nicht protokolirten Kaufleute, Fabrikanten und Gewerbsleute von Ungar, Siebenbürgen, Croatien, Slavonien, Dalmatien, Galitien und Bukowina*, Nürnberg, 1869.

²² Din această ultimă categorie presa dă numeroase exemple negative cu tentă vădit moralizatoare

²³ Simion Retegan, *Mutații...*, p. 194-196.

ceea ce a grevat, pe lângă condițiile economice concrete, asupra procesului de urbanizare. Disciplinarea socială a reprezentat una din condițiile necesare adaptării la exigențele lumii urbane. Mecanismele necesare disciplinării sociale au fost numeroase și complexe, dar greu de însușit. Vizavi de disciplina socială în spațiul ardelean, Barițiu scria: „*trebuie să se introducă o disciplină într-adevăr romană, antică nu numai în școale, ci și în biserică, în familie în grădină și la aratru, lângă vite și în toate fibrele vieții naționale*”²⁴.

La acestea s-au adăugat o mulțime de alte elemente care au contribuit la articularea interacțiunilor dintre lumea rurală și cea urbană, dintre care, pe lângă cele economice și cele legate de dinamica sociale trebuie luate în considerare și cele care implică aspectele administrative, educaționale și chiar politice, responsabile în egală măsură de evoluția procesului de modernizare în ansamblu. Nu este aici locul să insistăm asupra fiecăruia în parte. Ne vom opri doar asupra unuia care ilustrează, la nivel economic, argumentația anterioară.

De la cămătar la Bancă: rolul creditului modern în lumea rurală

Unul dintre atributele esențiale ale economiei de piață capitaliste, creditul a reprezentat mecanismul prin care lumea, fie cea rurală, fie urbană s-a angrenat în economia modernă. Specificul economic al Transilvaniei în cadrul Monarhiei Habsburgice, slaba sa dezvoltare economică și-au pus amprenta masiv și asupra situației creditului și a sistemului bancar. Cele câteva bănci locale maghiare și săsești înființate începând cu deceniul al 4-lea al secolului XIX nu erau în măsură să asigure nevoile de credit pe piața internă a Transilvaniei, iar filialele marilor bănci austriece și maghiare nu se implicau decât prea puțin în acest sens. Ca urmare în deceniile 6-7 ale sec. XIX, debaterile economice ale vremii fie că veneau dinspre maghiari, dinspre sași sau români erau unanim de acord cu necesitatea înființării de noi institute bancare indispensabile progresului și dezvoltării economice²⁵. Lipsa capitalurilor se resimțea cel mai acut în agricultură, fie și pentru faptul că mare parte a populației rurale era angrenată în activități agricole și ducea o lipsă acută de bani. Capitalismul a adus cu sine nu doar atotputernicia banului în viața de zi cu zi, ci și un val al speculanților nu numai cu bani ci și cu produse agricole. Apariția pieței funciare în Transilvania a deschis și ea o serie întreagă de riscuri pentru țărâtime. Pusă în situația de a-și vinde sau zălogi pământul, o parte, mai ales cea mai săracă s-a expus unui mare risc – acela de a-și pierde proprietatea. În perioada neoabsolutistă au existat o serie întreagă de prevederi foarte clare care reglementau problema vânzării pământurilor: astfel, vânzările de pământ erau posibile numai în urma unor rezoluții speciale adoptate de tribunalele cercuale care stabileau natura urbarială sau alodială a pământului, dacă se afla sau nu în zălogire, cauza vânzării, suprafața de pământ rămasă în raport cu starea familiei, etc. Conjuncturile au făcut ca multe din aceste principii generoase să nu se mai respecte, îndeosebi seceta din 1861-1865 a avut un mare impact. Plecând de la ideea că foamea îl poate duce pe om în mormânt sau în jug țăranul

²⁴ „Gazeta Transilvaniei”, Brașov, XXIV, nr. 95, 2 decembrie 1861, p. 295

²⁵ Nu vom insista asupra acestui aspect bine tratat de istoriografia din ultimii ani : a se vedea în acest sens: Mihai D. Drecin, *Banca „Albina” din Sibiu- instituție națională a românilor transilvăneni (1871-1918)*, Cluj-Napoca , 1982; Vasile Dobrescu, *Sistemul românesc de credit din Transilvania*, Tg. Mureș, 1996; Lucian Dronca, *Băncile românești din Transilvania în perioada dualismului austro-ungar (1867-1918)*, Cluj-Napoca, 2003; *** *Istorie financiar-bancară. Studii asupra băncilor românești din Transilvania*, vol I-II 1996-1998.

strâmtorat nu mai lua în calcul principii și reglementări de genul celor mai sus menționate.

Tristul adevăr era că într-o societate rurală tradițională aflată în continuare, deși nu la cotele din trecut, sub spectrul foametei și la discreția naturii, calculele economice trebuiau să treacă pe locuri secundare în fața necesităților imediate. Apare, așadar la începutul anilor '60 o febră a vânzărilor de pământuri. Consemnările jurilor cercuali subliniază că în majoritatea cazurilor vânzările erau dictate de datorii: datorii pentru cumpărarea bucatelor, „*datorii mari și grele, datorii pentru care creditorii nu voiau să mai aștepte*”²⁶.

Efectul cel mai direct al tuturor acestor vânzări pe lângă fărâmițarea proprietăților a fost proliferarea fără precedent a cămătăriei în lumea satului. Efectele au fost dezastruoase de vreme ce dobânda ajungea până la 200 sau chiar 250%. Se adăuga camăta percepută la împrumutul pe bucate care, de asemenea, se ridica până la 50%. O altă formă oneroasă de creditare a fost munca pe marea proprietate în schimbul împrumutării unor sume: astfel, în 1873 se pretindea pentru un florin împrumutat 3 zile de muncă²⁷, muncă ce în realitate ar fi valorat în vârful de sezon cam 1,80 fl. Extinderea fără precedent a cametei în lumea satului a îngrijorat opinia publică și chiar autoritățile. Aceasta din urmă au propus în 1883 un proiect de lege contra cămătăriei sperând ca prin aceasta să asaneze situația Numită adesea în Transilvania „*a doua iobăgie*”, cămătăria reprezenta cel mai mare risc pentru stabilitatea economică a gospodăriei țărănești. Nu întâmplător, mulți țărani ruinați nu mai aveau altă cale de scăpare decât emigrarea. Emigrarea în țară străină unde speranțele erau întreținute de posibilități mai bune de câștig sau emigrarea spre lumea orașului furnizoare de posibilități, dar de cele mai multe ori doar de iluzii noi. Referindu-se la proiectul legii contra cămătăriei, I. Roman sublinia: „*boala de care suferă poporațiunea e cu mult mai mare și mai periculoasă decât să se poată asana prin legi contra usurăriei (cămătăriei n.n. M.B.). Usurăria nu este cauza adevărată a sărăcirii populației, ci numai efectul ei. Adevărata cauză este lipsa de industrie și comerț, exploatarea noastră prin industria străină, scoaterea banilor din țară*”²⁸.

Situația creditului în lumea rurală era îngreunată și de faptul că instituțiile de credit existente erau reticente în a acorda împrumuturi țăranilor și că aceștia prezentau prea puține garanții în acest sens. Se adăuga un oarecare exclusivism din partea instituțiilor săsești și maghiare la adresa românilor perceput ca atare de români care remarcă faptul că „românul ori de câte ori s-a întovărășit cu alții, a fost înșelat”. Treptat, s-a conturat ideea înființării unor instituții financiare românești în condițiile acutizării naționalismului economic promovat de celelalte națiuni ale Transilvaniei. Dată fiind compoziția social-economică preponderent agrară a românilor s-a conștientizat încă de la început necesitatea orientării creditului spre lumea rurală și spre nevoile acestora, ce urma apoi să devină o punte spre extinderea în lumea urbană unde însă spiritul de concurență era mult

²⁶ Simion Retegan, *Aspecte....., loc cit.*, p. 329.

²⁷ Cf. Ludovic Báthory, *Dezvoltarea comunei Gârbou (jud. Sălaj) între anii 1848-1875. Desființarea iobăgiei și urmările ei*, „*Acta Musei Porolisensis*”., 1978, 2, p. 206; de asemenea aspecte similare în, „*Economul*”, Blaj, 27 iunie 1878.

²⁸ I. Roman, *Lege contra usurăriei*, în, „*Observatorul*”, Sibiu, VI, nr. 8 10 feb. 1883, p. 29

mai acut. În plus, instituțiile de credit românești aveau menirea a fi în lipsa unei experiențe concrete a românilor în acest sens, și „o școală de educație practică căruia îi trebuie adus un respect special subliniind că deviza popoarelor constă în inteligență și capital”²⁹. Nu întâmplător, primele institute de credit și bănci românești au apărut acolo unde exista un potențial economic dar și un spirit capitalist mai accentuat dat de tradițiile economice și comerciale ale zonei: Sibiul cu bogatele sale comune din împrejurimi sau Năsăudul cu tradițiile sale de ordine și disciplină inoculate decenii de-a rândul de spiritul militarist al organizării grănicerești. Prima societate de împrumut și păstrare apărea în 1867 la Rășinari urmată apoi la Sibiu de banca Albina și de Societatea de împrumut și Păstrare „Aurora” din Năsăud din 1873.

Înființarea Băncii Albina din Sibiu a reprezentat o mare realizare pe tărâmul creditului românesc³⁰. Cu cei 300.000 de florini, capital social existent la înființare, banca a pășit în lumea creditului destinat cu precădere lumii rurale. În ce măsură a contribuit sistemul de credit românesc la îmbunătățirea situației materiale a românilor transilvăneni este îndeobște cunoscut.³¹ Destinația creditelor era spre cumpărări de pământ, vite, unelte și mașini agricole, construcții de clădiri, acoperirea unor necesități cotidiene. Romul Simu, analizând destinația creditelor acordate de bănci le împărțea în: credite pentru investiții, productive și credite pentru consum; în prima categorie include: „împrumuturi pentru cumpărarea de pământ, pentru ridicarea edificiilor economice nimicite de foc, pentru cumpărarea de mașini, pentru comerț”. Din a doua categorie enumeră: „împrumuturi făcute cu scopul de a pune la cale: boteze, ospețe, pomeni, a cumpăra haine de târg sau obiecte de lux, cumpărarea de bucate în timpul iernii în locul celor împrăștiate fără rând după strânsul recoltei, pentru ținerea copiilor la școală, pentru plătitarea dărilor restante etc.”³².

Pentru această fază rolul cel mai important al băncilor trebuie văzut în termenii unei necesare pregătiri și familiarizări a populației cu noile mecanisme. Și prin intermediul creditului lumea rurală iese și mai mult din izolare. Desigur că banca și creditul au adus atât beneficii cât și ruină pentru cei care nu au reușit să se adapteze cerințelor. Specificul sistemului de credit din Transilvania a fost că s-a adresat într-o măsură mai mare lumii rurale decât în regiunile vestice ale Monarhiei unde era un apanaj al industrializării și al investițiilor de anvergură. Capitalurile acumulate din comerț și agricultură nu îngăduiau re-plasarea lor în activități industriale decât cel mult în întreprinderi manufacturiere sau meșteșugărești. Industria devenea astfel astfel, domeniul marii finanțe a statului și a marilor investitori străini. Agricultură rămânea domeniul preponderent în care se realizau firavele acumulări de capital, situație care a imprimat până la urmă o sumă întreagă de caracteristici procesului modernizării economice la nivelul Transilvaniei: Creșterea cererii pentru credit reflectă și nevoia de sporire a proprietății funciare izvorâtă la rândul ei din convingerea că bunăstarea venea din sporirea posesiunilor și nu din mărirea investițiilor sau tehnologizarea agriculturii.

²⁹ „Federațiunea”, Pesta, nr. 79, 28 iulie 1871.

³⁰ Mihai D. Drecin, *Banca „Albina” din Sibiu- instituție națională a românilor transilvăneni (1871-1918)*, Cluj-Napoca, 1982, p. 59-60.

³¹ Vezi supra nota 25.

³² „Revista Economică”, V, nr. 28, iulie, 1903, p. 239-240.

Și totuși, este greu de stabilit o ierarhie a factorilor care au angrenat lumea rurală într-o interacțiune economică cu orașul. Nu a fost vorba de o confruntare, ci, inițial de o deschidere reciprocă, așa cum pledează argumentele de mai sus atât din partea satului, cât și dinspre oraș, favorizată de cauze eminamente economice și sociale, apoi în cea de-a doua fază, de conturarea unei polarizări economice înspre lumea urbană și o translație treptată a centrului de greutate a vieții economice și sociale. Cu cât această polarizare a fost mai evidentă, cu atât modernizarea a avansat mai mult la oraș în comparație cu lumea rurală.

În fine, analiza relațiilor economice, sociale și mentale dintre sat și oraș pune într-o lumină nouă problema genezei societății moderne industriale în Transilvania. Față de modelul occidental, cazul transilvan prezintă o sumă întreagă de particularități, încadrându-se în tiparul central-european amintit mai sus. Nu trebuie omis apoi faptul că situația apartine a provinciei din punct de vedere etnic, geopolitic și socio-cultural a generat un model specific al modernizării. Pe lângă faptul că în ultimele decenii istoricii argumentează modelul modernizării graduale „în valuri succesive” de la vest spre răsărit nu numai la nivel continental, ci și la cel al Monarhiei dunărene³³, în aceeași paradigmă putem demonstra cu argumente de natură istorică, antropologică și culturală, evoluția unui proces de translație treptată a centrului de greutate al vieții economice, sociale dinspre lumea rurală spre cea urbană, sau într-un sens mai sintetic dar mai complex, o evoluție dinspre conceptul dominant de organizare al Comunității spre cel al Societății, fapt ce echivalează în ultimă instanță cu procesul de urbanizare.

De analiza complexă și concretă a acestui fenomen depinde formularea în viitor a unor concluzii relevante la ceea ce studiul nostru a propus ca set de preliminarii³⁴.

Preliminarii pentru o analiză istorică a relației rural-urban în societatea transilvană în a doua jumătate a secolului al XIX-lea

Rezumat-

Studiul de față abordează într-o manieră sintetică problema relației rural-urban și modul cum acesta s-a articulat în a doua jumătate a secolului al XIX-lea în Transilvania din perspectiva evoluțiilor pe care le-au determinat schimbările economice și sociale, începând cu perioada post 1848 și până la primul război mondial.

Studiul își propune să stabilească, la nivel general, natura și componentele acestei relații. Plecând de la particularitățile procesului de urbanizare în Transilvania, analiza încearcă să stabilească tipurile de interacțiune care s-au conturat între sat și oraș și totodată, să explice modul cum cele două entități au răspuns la provocările schimbării.

În același timp, autorul insistă asupra modului cum a încercat să răspundă omul rural (țăranul) la transformările economice, sociale și în natura relațiilor de proprietate produse în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Complexul proces de deschidere și

³³ John Komlos, *Nutrition and Economic Development in the Eighteen Century Habsburg Monarchy*, Princeton Univ. Press, 1989.

³⁴ Studiul de față derivă din obiectivele și ipotezele preliminare de lucru ale proiectului intitulat „Relația rural-urban în procesul modernizării din Transilvania 1850-1914”, derulat prin CNCIS în cadrul PN II Idei, cod CNCIS 2405, director de proiect Prof. Dr. Ioan Lumperdean.

adaptare la cerințele modernității economice a creat în același timp pre-condițiile necesare creării acelor legături indispensabile ale satului cu lumea urbană.

**Preliminaries for a historical analysis of the rural-urban relations
in the Transylvanian society in the second half of the 19th century
-summary –**

The following study deals, in a synthetic way, the problem of the rural-urban relationship and how it was articulated in the second half of the 19th Century in Transylvania from the developments point of view which have led to economic and social changes, beginning with the post 1848 period and until the First World War.

The study aims to determine, to a general level, the nature and the components of this relationship. Starting from the urbanization process particularities in Transylvania, the analysis tries to determine the types of interaction that were outlined between village and town and, also, to explain how the two entities have responded to the challenges of change.

Meanwhile, the author stresses on how the rural man (peasant) tried to respond to the economic and social transformations and in the nature of the property relations that had been produced in the second half of the 19th century. The complex process of openness and adaptation to the requirements of the economic modernity created, in the same time, the needed pre-conditions to create those vital links between the village and the urban world.